

2013-10-07

Dnr SU FV-1.1.3-2172-13

Regeringskansliet
(Justitiedepartementet)
103 33 Stockholm

Remiss: Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan (SOU 2013:49)

1. Inledning

Fakultetsnämnden är i stora delar positiv till de förslag som läggs fram av Nämndemannautredningen och med något undantag tillstyrker fakultetsnämnden dessa. Fakultetsnämndens synpunkter inskränker sig främst till två av de frågor som utredningen behandlar:

- Nämndemännens medverkan i tingsrätt då den handlägger brottmål.
- Lämplighetsprovningen av nämndemannakandidater.

I betänkandet föreslår utredningen att tingsrätten som huvudregel ska vara domför med två nämndemän i stället för tre (RB 1:3 b). Vidare föreslås att rätten ska vara domför utan nämndemän i samtliga mål om brott för vilket det inte är föreskrivet ett svårare straff än fängelse i två år. Regleringen innebär en utvidgning av möjligheten att avgöra brottmål utan nämndemän. Vidare innebär utredningens förslag att det är straffskalan som ska vara avgörande för om nämndemän ska medverka eller inte. Med den föreslagna regleringen behöver rätten inte längre göra en prognos över vilken påföljd som ska dömas ut för att kunna avgöra om målet kan prövas utan nämndemän. När det gäller hovrätt föreslår utredningen att nämndemän inte längre ska medverka där. Hovrätten är därmed domför med tre lagfarna domare i dessa mål.

Som utvecklas nedan avstyrker fakultetsnämnden utredningens förslag om att tingsrätten ska vara domför utan nämndemän i samtliga mål om brott för vilket det inte är föreskrivet ett svårare straff än fängelse i två år.

Utredningen har vidare föreslagit en regel om att kommunfullmäktige ska pröva kandidaternas behörighet och lämplighet för uppdraget (RB 4:7 b), men detta stadgande reglerar inte hur lämplighetsprovningen ska gå till. Även om fakultetsnämnden har synpunkter i denna fråga saknas således anledning att till- eller avstyrka något lagförslag. Synpunkterna utvecklas nedan.

Juridiska fakulteten

2. Nämndemännens medverkan i tingsrätt då denna handlägger brottmål

Utredningen föreslår att tingsrätt, vid huvudförhandling i brottmål, ska vara domför med en lagfaren domare om det inte för något av de brott som prövas i målet är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst två år. Det nya i förslaget är dels att det är *straffskalan* som ska vara avgörande för om nämndemän ska medverka eller inte, dels att utrymmet för att avgöra brottmål utan nämndemän utökas på så sätt att *gränsen höjs* för när nämndemän ska medverka.

När utredningen argumenterar för att *brottets allvar* är en lämplig utgångspunkt för reglerna om rättens sammansättning i brottmål framhåller den bl.a. att ”mål med allvarlig brottslighet tilldrar sig mer uppmärksamhet både i media och i samhället i övrigt, varför insynfunktionen i dessa fall är särskilt viktig”.¹ Enligt fakultetsnämnden kan man lika gärna argumentera tvärt om mot vad utredningen gör. Det faktum att mål om allvarlig brottslighet tilldrar sig mer uppmärksamhet i media och i övrigt, medför ju att insynfunktionen i dessa fall blir tillgodosedd. Därmed inte sagt att media skulle kunna ersätta förekomsten av nämndemän i mål om allvarlig brottslighet. Nämndemännen har ju insyn även under överläggningen från vilken media är utesluten. Det faktum att insynfunktionen i allvarligare brottmål är särskilt viktig behöver dock inte innebära att nämndemannens insynfunktion i vanliga brottmål skulle vara oviktig. I sådana mål som inte blir föremål för medias intresse och insyn, bl.a. ”vardagsbrottslighet”, t.ex. stölder, misshandel, bedrägeri m.m., skulle man kunna argumentera för att nämndemannens insynfunktion har större betydelse än i de allvarligare brottmålen. Om man tillmäter nämndemannens insynfunktion avgörande betydelse blir således utredningens argumentation och slutsatser inte så självklara som det kan verka då man tar del av betänkandet.

En konsekvens av utredningens förslag är att insyn genom nämndemän kommer att utebli i en stor mängd av brottmål som skulle kunna karakteriseras som ”vardagsbrottslighet”, t.ex. snatteri, ringa misshandel och ringa narkotikabrott² samt stöld, häleri, misshandel, tillgrepp av fortskaffningsmedel och bedrägeri. Enligt utredningen är dock de bevis- och påföljdsfrågor som aktualiseras i dessa mål ofta ”återkommande i domstolarna och målen innefattar vanligtvis tämligen begränsad utredning”. ”Det är utredningens uppfattning att dessa mål kan avgöras av en ensam domare utan att avkall görs på rättssäkerheten.”³ Efter studier av förhållandena i Finland gör utredningen den bedömningen att en höjning av gränsen för när nämndemän ska medverka i brottmål kan förväntas få positiva effekter, bl.a. en ökad genomströmning av mål, och att tiden för överläggningar kan bli kortare. Vidare gör den utökade endomarkompetensen att det blir praktiskt möjligt att sätta ut enkla brottmål till gemensam häktnings- och huvudförhandling. Sammantaget väntas detta leda till ”en effektivare hantering av brottmålen med kortare handläggningstider som följd”.⁴

---

¹ SOU 2013:49 s. 144.

² Som utredningen framhåller kan dock merparten av dessa brott redan med dagens ordning avgöras utan nämndemän eftersom de i regel leder till ett bötesstraff. SOU 2013:49 s. 146.

³ SOU 2013:49 s. 147.

⁴ SOU 2013:49 s. 148.

Givetvis måste det ske en avvägning mellan rättssäkerhetsargument – här främst intresset av insyn – och effektivitetsargument. Enligt fakultetsnämnden är det dock inte självklart att avvägningen bör utfalla på det sätt som utredningen har kommit fram till. Utredningen har på flera ställen i betänkandet lyft fram insynsfunktionen som en av de viktigaste av nämndemännens funktioner. T.ex. anför utredningen att nämndemännens insyn i domstolarna och inflytande över avgörandena bidrar till att ”bibehålla förtroendet för rättsväsendet och skapa legitimitet för domstolarnas avgöranden”.⁵ Vidare sägs att nämndemännens insyn i dömandet medför att dessa fungerar ”som demokratiska kontrollanter av dömandet”.⁶ Det faktum att lagstiftaren allt mer kommit att betona att rättegångens tyngdpunkt ska ligga i första instans bör medföra att man vid en avvägning är mycket försiktig med att utan tungt vägande skäl låta effektivitetsargument väga tyngre än rättssäkerhetsargument. Skulle vi framöver få ett system med generellt prövningstillstånd i brottmål⁷ kommer rättssäkerhetsargument att få ännu större betydelse. Vi kan då ha en situation då en tilltalad döms av en enda lagfare domare (dvs. utan nämndemän) för t.ex. stöld, misshandel eller bedrägeri och där denna dom inte kommer att prövas av hovrätten.⁸ Till detta kommer att Nämndemannautredningen inte bara föreslår en höjning av gränsen för när nämndemän ska medverka i brottmål i tingsrätt, utan även föreslår en minskning av antalet nämndemän i denna instans. Även i detta avseende har sålunda effektivitetsargument tillåtits få genomslag i utredningens lagförslag.

Utöver insyn finns ytterligare argument för nämndemannamedverkan och fakultetsnämnden vill särskilt betona det pedagogiska argumentet och nämndemännens pedagogiska funktion.⁹ Som utredningen anför yttrar sig denna i att ”nämndemännen fungerar som bollplank till den lagfarne domaren”.¹⁰

”Den lagfarne domaren får under överläggningen möjlighet att på ett pedagogiskt sätt framställa olika frågor som rätten ska ta ställning till och pröva dessa ställningstaganden i dialog med nämndemännen. Den lagfarne domaren tvingas förklara vilka regler och förutsättningar som gäller och skälen för en viss bedömning på ett sådant sätt att nämndemännen kan göra ett eget ställningstagande. En sådan process förväntas kunna få återverkningar på domen så att även parterna förstår resonemangen.”¹¹

Enligt fakultetsnämndens mening är nämndemännens pedagogiska funktion av betydelse inte bara i de allvarigare brottmålen utan även när det gäller ”vardagsbrottslighet”. Ett brottmål som för den lagfarna domaren kan framstå som ren rutin, kan för den tilltalade vara en händelse av avgörande betydelse för den personens liv och verksamhet. Det är därför viktigt att nämndemännen finns med även vid sådana brott så att de vid behov kan

⁵ SOU 2013:49 s. 17. Se även a.a. s. 98.

⁶ SOU 2013:49 s. 116. Se även *Diesen* i JT 2011-12 s. 538.

⁷ Se SOU 2013:17 s. 615 ff.

⁸ Detta förutsätter givetvis att domen överklagas och att prövningstillstånd vägras.

⁹ Se *Diesen* som i JT 2011-12 s. 543 karakteriserar det pedagogiska argumentet som ”värnet mot teknokrati”. ”Detta, att juridiken måste kunna vara förståelig för allmänheten, och minst för den som döms, är idag det kanske tyngsta argumentet för nämndens fortbestånd”. A.st.

¹⁰ SOU 2013:49 s. 118. Se även *Diesen* i JT 2011-12 s. 538.

¹¹ SOU 2013:49 s. 118.

fungera som en eftertänksam ”broms” om den lagfarna ledamotens handläggning av målet skulle riskera att övergå i rutin och slentrian.

Som nämndes ovan innebär den pedagogiska funktionen att den lagfarna domaren tvingas att för nämndemännen förklara vilka regler och förutsättningar som gäller och skälen för en viss bedömning. Den pedagogiska funktionen bidrar därvid till att den lagfarna domaren kontrollerar sina egna ställningstaganden och bedömningar. När den lagfarna domaren för nämndemännen förklarar målet och de regler, skäl och resonemang som leder till en viss utgång, tvingas den lagfarna ledamoten till en kontroll av sina egna slutsatser och bedömningar. Gentemot nämndemännen prövar således den lagfarna ledamoten om de egna resonemangen ”håller”.

Fakultetsnämnden är således kritisk till att utöka utrymmet för att i tingsrätt avgöra brottmål utan nämndemän. Fakultetsnämnden avstyrker därför förslaget i denna del.

3. Lämplighetsprövningen av nämndemannakandidater

Enligt den föreslagna lydelsen av RB 4:6 får till nämndeman endast den utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget. Som nämndes inledningsvis har utredningen föreslagit en regel om att det åligger kommunfullmäktige att pröva kandidaternas behörighet och lämplighet för uppdraget (RB 4:7 b). Stadgandet reglerar inte hur lämplighetsprövningen ska gå till och av utredningens betänkande framgår inte helt klart hur prövningen är tänkt att genomföras. I författningskommentaren till ovan nämnda stadgande anges att ”uppgifterna i formuläret i förening med upplysningar som kommunen inhämtar vid referenstagning och *eventuell intervju* med kandidaterna kommer att utgöra underlaget för kommunernas prövning av kandidaternas lämplighet.”¹² På ett annat ställe i betänkandet anges att man har tänkt sig ”ett skriftligt ansökningsförfarande” kompletterat ”med gruppintervjuer, inhämtande av referenser och kontroll i belastningsregistret”.¹³ Att individuella intervjuer normalt inte förutsätts som ett led i prövningen av kandidatens lämplighet framgår även av följande citat:

”Ett personligt möte med kandidaterna förbättrar möjligheten för beredningsorganet att göra en allsidig bedömning av kandidaternas lämplighet. Enskilda intervjuer tar stora resurser i anspråk och är sannolikt av det skälet svåra att genomföra i alla delar av landet. En möjlighet som med gott resultat tillämpats av Miljöpartiet är gruppintervjuer (se avsnitt 6.2.3). Sådana bör kunna hållas med de kandidater som väljs ut av beredningsorganet. Vid dessa intervjuer finns samtidigt möjlighet att föra dialog om vad uppdraget innebär och vilka krav som ställs.”¹⁴

Som utredningen framhåller är allmänhetens förtroende och legitimiteten för lekman-medverkan i den dömande verksamheten beroende av att de personer som väljs till näm-

¹² SOU 2013:49 s. 396 (kurs. här).

¹³ SOU 2013:49 s. 258.

¹⁴ SOU 2013:49 s. 259.

demän själva är förtroendeingivande och lämpliga för uppdraget.¹⁵ Enligt fakultetsnämnden är det därför av mycket stor betydelse att lämplighetsprövningen av nämndemanna-kandidater sker på ett sätt som verkligen kan fånga upp eventuella brister i t.ex. omdöme. Fakultetsnämnden menar att denna egenskap knappast kan bedömas endast med ett skriftligt underlag som grund eventuellt kompletterat av referenser. Ska en verklig prövning kunna ske av en nämndemans omdömesförmåga måste det till en personlig intervju. Det faktum att enskilda intervjuer kan vara resurskrävande är enligt fakultetsnämnden inte något bärande skäl när det gäller frågan om hur den mycket viktiga lämplighetsprövningen ska gå till. Fakultetsnämnden är således kritisk till utredningens utgångspunkt att personliga intervjuer inte förutsätts utgöra det normala underlaget för en bedömning av lämpligheten. Inte ens gruppintervjuer förutsätts alltid ske.

I brottmål väger en nämndemans röst lika mycket som en lagfaren ledamots och det innebär att en nämndemans röst kan få avgörande betydelse för utgången av ett mål. För en enskild part kan således en nämndemans bristande omdöme få ödesdigra konsekvenser. Visserligen finns en möjlighet att få en ”feldömd” dom ändrad av hovrätten, men skulle generellt prövningstillstånd införas i brottmål, kan man inte alltid utgå från att detta blir fallet. Vidare kan en nämndemans bristande omdöme leda till att denne under pågående rättegång agerar på ett sätt så att denna måste tas om. Detta medför inte bara onödiga kostnader för staten utan även onödigt lidande för parter, förhörs personer m.fl.

---

¹⁵ SOU 2013:49 s. 21.